GRGA NOVAK

ZNAČENJE KREŠIMIROVE DAROVNICE U SVJETLU TRADICIJA I SUVREMENIH POTREBA

(Izlaganje na svečanoj akademiji u Ninu 9. rujna 1969. god.)

Godine 1069. prije 900 godina, izdao je hrvatski kralj Petar Krešimir IV ovdje u Ninu ispravu, kojom dariva benediktinskom samostanu Svetog Krševana ovdje u Zadru »naš vlastiti otok u našem dalmatinskom moru, koji se otok zove Maun« (nostram propriam insulam in nostro Dalmatico mari sitam quae vocatur Mauni). Kralj Petar Krešimir navodi i razlog koji ga je potaknuo na to darivanje, a taj je bio »što je svemogući Bog proširio na kopnu i na moru naše kraljevstvo« (quia Deus omnipotens terra marique nostrum prolongavit regnum).

U doba Petra Krešimira IV, kada on izdaje ovu svoju ispravu, Hrvatska je postojala kao organizirana država već gotovo 3 stoljeća. To se dogodilo preko 270 godina poslije hrvatskoga kneza Višeslava, koji je također u Ninu ostavio najstariji spomenik hrvatske kulture tzv. Višeslavovu krstionicu, koja se je otkrila baš u Ninu. Tada se navršilo 230 godina od onog vremena kada su hrvatski knez Mislav i neprijateljski knez Družak svojim jakim brodovljem suzbili napad mletačkog dužda Petra Trandenika (836. do 864), koji je htio da dokrajči hrvatsko i neretljansko gospodovanje na istočnom dijelu Jadranskog mora. Kod Poljičkog Svetog Martina hrvatski je knez Mislav sklopio mir s Petrom Trandenikom, a na jednom neretljanskom otoku s knezom Družakom.

To je vrijeme velike hrvatske i neretljanske snage na Jadranskom moru, kada Mlečani zovu u pomoć samog njemačkorimskog cara Lotara (840), da bi im, ako ustreba, italski gradovi, koliko im bude moguće, poslali »mornaricu protiv slavenskih plemena, vaših (tj. mletačkih) neprijatelja«.

U drugoj polovini IX stoljeća velika je ličnost na Jadranskom moru hrvatski knez Domagoj, koji je godine 865. spriječio napad

jakog mletačkog brodovlja, a godine 869. pošao sa svojom mornaricom na Bari, da pomogne njemačkorimskom caru Ludoviku da oduzme taj grad Arapima, koji su ga 867. bili osvojili, istovremeno kada je jedna jaka njihova flota podsjedala Dubrovnik punih 15 mjeseci, dok nije prispio bizantski admiral Nikita Orifa sa stotinu helandija. Pred tim brodovljem ustuknuše Arapi i ostaviše Dubrovnik na miru.

Domagoj je, »najgori slavenski vojvoda«, kako su ga Mlečani nazivali (pessimus Slavorum dux), budno čuvao svoje obale, a pri tom puštao svojim podanicima da slobodno napadaju i pljačkaju mletačke lađe. Sam je papa morao intervenirati kod Domagoja, pozivajući ga da svojim podanicima spriječi gusarenje i napadanje na lađe na Jadranu. Papa je ističući kako napadači na lađe koje plove po Jadranskom moru to čine »pod okriljem Domagojeva imena«, pisao Domagoju da se zna da ih »samo on može ukrotiti« i da ih on treba »zatrti«. Jačeg nam dokaza o tadanjoj snazi hrvatskog kneza Domagoja ne treba.

Oko stotinu i dvadeset godina prije Krešimirove darovnice godine 1069. pisao je bizantski car Konstantin Porfirogenet (o. 912. do 945. g.) o prilikama Hrvatske u svoje vrijeme i ovo: »... Ni sagine ni kondure Hrvata ne polaze u rat bilo protiv koga, osim ako neko njih napadne, nego sa ovakovim lađama idu hrvatski trgovci u luke, ploveći od mjesta do mjesta po neretljanskom kraju i po dalmatinskom zalivu (κολπον τῆς Δελματίκης) i sve do Venecije. Krštena Hrvatska (tj. ona do Neretljana, koji još nisu bili pokršteni) može podići šezdeset hiljada konjanika, stotinu hiljada pješaka, osamdeset sagina i stotinu kondura. Na saginama je četrdeset ljudi, a na kondurama dvadeset, a na manjim kondurama deset. Ovu je veliku snagu imala Hrvatska do vladanja Krešimirova«.

Hrvatska je država, prema pisanju Konstantina Porfirogeneta bila u cijeloj prvoj polovini X stoljeća jaka i na kopnu i na moru, u dobrim odnosima s Venecijom, sposobna da drži na uzdi gusare i sve one koji bi remetili mir na Jadranu.

Od vremena kneza Domagoja plaćala je Venecija Hrvatima godišnji danak za slobodnu plovidbu po Jadranu, a od dvostruke neuspjele ekspedicije dužda Petra Candiana III g. 946. protiv Neretljana isto tako u istu svrhu i Neretljanima.

Venecija je na taj način osigurala svojim lađama slobodnu plovidbu po Jadranskom moru i istovremeno stalno jačala i svoju trgovačku snagu i svoju mornaricu. U takvim prilikama obogaćenog grada i jake države izabran je za mletačkog dužda godine 991. Petar Orseolo II. Odličan diplomat, nadasve jaka ličnost, Petar Orseolo II je osnivač nove i velike mletačke države, nove i prodorne trgovačke i teritorijalne ekspanzije grada na lagunama u zemlje Sredozemnog mora.

Takav čovjek na čelu Venecije nije htio više biti zavisan o dobroj volji Hrvata i Neretljana i uz cijenu danka imati slobodnu plovidbu, nego je to odlučio postići snagom svoje mornarice i vještinom svoje diplomacije. Provodeći taj svoj cilj, on je godine 996. zabranio Mlečanima da Hrvatima i Neretljanima pošalju »uobičajeni danak«, ishodio je od bizantskog cara Vasilija, koji je bio gospodar dalmatinskih gradova, da mu »dozvoli« da preuzme dalmatinske gradove, i onda je iskorištavajući dinastičke svađe, koje su poslije smrti kralja Stjepana Držislava g. 997. u Hrvatskoj nastale, pozvan od dalmatinskih gradova godine 1000. krenuo na uzimanje tih gradova.

Dalmatinski gradovi Osor, Zadar, Krk, Rab, Trogir, Split, Dubrovnik predadoše se Orseolu, a neki ga s oduševljenjem dočekaše. Pored toga uze Orseolo i hrvatski Biograd kraj Zadra, otok Vrgadu i Hvar.

Dalmatinski gradovi u rukama Venecije, mada uvijek smatrani bizantskim, značili su za Hrvatsku državu prodor tuđeg elementa u tijelo hrvatskih krajeva, i kada su se sredile prilike u Hrvatskoj hrvatski vladari nastojali su ih dobiti u svoje ruke. To su i uspjeli, pa su Split i Trogir godine 1027. priznali hrvatsku vlast, a Zadar bio pod direktnom vlašću Bizanta.

Tako je bilo sve do dolaska na hrvatsko prijestolje Petra Krešimira IV, godine 1058.

Rođen u Veneciji, odgojen na duždevu dvoru, hrvatski kralj Petar Krešimir IV (1058. do 1074), sin hrvatskog kralja Stjepana I i Hicele kćeri velikog dužda Petra Orseola II, nosio je u sebi sposobnosti hrvatske i romanske rase, i kao što je njegov veliki djed po majci bio uzeo dalmatinske gradove za Veneciju, uzeo ih je on istom diplomatskom sposobnošću i pomorskom jakošću za Hrvatsku. Vještim diplomatskim manevriranjem Petar Krešimir IV uspio je da mu je Bizant g. 1069. ili nešto prije toga prepustio svoj temat (pokrajinu) Dalmaciju. Hrvatski kraljevi Tomislav i Stjepan Držislav imali su ovaj temat, tj. gradove Osor, Cres, Krk, Rab, Zadar, Trogir i Dubrovnik s njihovim teritorijima kao carski namjesnici, prokonzuli, kao neki zaštitnici i branitelji ovog carskog temata. Petar Krešimir IV je njihov pravi suveren i njihov kralj.

Dalmatinski se gradovi nalaze sada u jednoj državi s ostalim teritorijem hrvatskoga kralja, njima vlada hrvatski kralj, kao njihov, uz neko nominalno priznanje carske vrhovne vlasti.

Ovi su gradovi autonomni u svojoj unutrašnjoj upravi, ali puni i pravi podanici hrvatskoga kralja. Petar Krešimir IV pravi je gospodar dalmatinskih gradova i on nosi naslov »kralj Hrvatske i Dalmacije« (Croatiae Dalmatiaeque rex).

Split je odmah godine 1069. datirao svoje isprave na više po bizantskom caru nego po kralju Krešimiru. Npr. ovako: »U ime

Svetog i Nerazdjeljivog Trojstva. Godine Utjelovljenja 1069; VII indikcije, za kraljevanja Krešimira kralja Hrvata i Dalmatinaca«.

Nema sumnje da je do ovog sjedinjavanja Hrvatske i Dalmacije došlo ne samo pristankom bizantskog cara nego i dalmatinskih gradova. Da je to tako bilo, tj. sve u mirnom sporazumu između kralja Krešimira, bizantskog cara i dalmatinskih gradova, pokazuje nam i to da dalmatinski gradovi datiraju svoje isprave i po caru i po kralju, kao npr. »Godine Utjelovljenja Gospodnjega 1070, IX indikcije, za vladanja cara Romana III, za vremena Krešimira kralja Hrvata«. Ima čak i slučajeva da se u čisto hrvatskom gradu Ninu datira po caru i po kralju. Tako je Radovan, unuk Lilika, darovao godine 1070. Samostanu svetog Krševana u Zadru cijeli posjed svog djeda Lilika. Ta je isprava učinjena u Ninu, koji nije bio bizantski grad, a ipak datirana: »Za vladanja cara Romana III, za kralja Hrvatske i Dalmacije Petra, za bana Svinimira«.

Naša isprava izdana u Ninu godine 1069. pokazuje rezultat takva stanja. Nju izdaje sam Petar Krešimir IV, i to povodom toga što je uspio proširiti svoju državu na kopnu i na moru. Nije isključeno da je on upravo htio i naglasiti i upravo proklamirati istočni dio Jadrana »našim morem«. Hrvatski su knezovi i kraljevi, kako smo prije kazali, već preko dva i po stoljeća vladali istočnom obalom Jadranskog mora i često bili stvarni gospodari ovoga mora, ali to im nije priznavao vrhovni gospodar ovih obala i njihovih gradova, odnosno bizantskog temata Dalmacije. Petar Krešimir IV, kojemu je uspjelo sjediniti hrvatski teritorij s dalmatinskim uz pristanak i odobrenje bizantskog cara, postao je i gospodar ne samo onih dijelova jadranske obale i otoka koji su se nalazili izvan dalmatinskih gradova nego i onih pred njima i uz njih, pa je on s pravom mogao prvi put u povijesti Hrvatske države nazvati ovo more našim morem.

To je on i učinio u svojoj ispravi godine 1069. Zbog svega toga je ova isprava prvi javno izraženi, danas poznati izraz hrvatske dominacije na ovome moru, jedan najjači oslonac naših prošlih prava na ovo more, u prošlosti hrvatsko, danas i hrvatsko i jugoslavensko. Slaveći devetstotu obljetnicu Krešimirove darovnice hrvatski je narod svjestan da je to opće jugoslavensko slavlje, njegov doprinos velikim datumima naše zajednice ravnopravnih i slobodnih jugoslavenskih naroda, jedan prinos bratstvu i jedinstvu socijalističke Jugoslavije.

Ističući to neprikosnoveno pravo na ovo naše more, mi ističemo i ono što je suvremenik najjače snage Hrvatske države Konstantin Profirogenet kazao: »Ni sagine ni kondure Hrvata ne polaze u rat bilo protiv koga, osim ako neko njih napadne, nego sa ovakovim lađama idu hrvatski trgovci u luke ploviće od mjesta do mjesta po dalmatinskom i neretljanskom kraju i po dalmatinskom

zalivu i sve do Venecije...« Dalmatinski zaliv, kako ga je Konstantin Porfirogenet nazvao, ili dalmatinsko more, kako ga je zvao Petar Krešimir IV, zvao se je u njihovo doba Jadran uz sjeverozapadnu obalu Balkanskoga poluotoka, i Petar Krešimir ga je, kako smo vidjeli, mogao i htio nazvati »naše more«.

Prihvaćajući u cjelini takve misli i konstatacije i Porfirogeneta i Krešimira, danas u tijesnom prijateljstvu s našim susjedom, s kojim mi ovo more zajednički posjedujemo, jer je ono i njihovo i naše more, njihovo uz njihovu, naše uz našu obalu, mi plovimo ne samo njime nego preko njega u Mediteran i oceane, do svih kontinenata, ponosni na svoju slavnu prošlost, svjesni svoje velike današnjice i svoje svijetle budućnosti.

Sjetimo se da imamo više značajnih središta naše pomorske povijesti i vještine. Nastavljajući tradicije iz srednjega vijeka, još iz XIII i XIV stoljeća, bokeljska se mornarica diže sve više, u prvom redu u Kotoru, a onda u drugim dijelovima Boke, a napose u Perastu. U punom zamahu svog pomorskog razvoja Perast je stvorio i pomorsku školu, odgaja buduće ruske carske pomorske oficire i daje carskoj Rusiji svoga čovjeka Vinka Zmajevića za komandnog admirala. Veliko je značenje Dubrovnika u razvoju našeg pomorstva, pa Zadra, Senja, M. Lošinja, Rijeke, Splita i dr.

Ni u XIX stoljeću nisu naši pomorci stali. Razvija se pelješko brodarstvo, obnavlja dubrovačko, a u austrijskoj su mornarici najhrabriji mornari naši ljudi, koji su poštivani i cijenjeni i po cijelom svijetu.

Ni za vrijeme predratne Jugoslavije nisu naši pomorci ostali skrštenih ruku, i činili su, koliko im je tadanje društvo dozvoljavalo.

I tako redom do naše borbe protiv okupatora. Ni iz čega su naši primorci stvorili svoju mornaricu, pomognuti oduševljenjem za slobodu i nečuvenom hrabrošću i odvažnošću. U njima se skupila sva vjekovna tradicija borbene svijesti i znanje plovidbe, prodahnute voljom za pobjedom. I uspjeli su.

Naša današnja mornarica, i ratna i trgovačka, treba da u sebi skupi sva golema iskustva prošlosti i sve znanje današnjice. Ona treba biti poduprta od cijeloga naroda, od svih naših krajeva, koji treba da budu prožeti pomorskom svješću. Od Timoka do Lastova treba da bude stvorena jedna pomorska svijest, jer danas za jaku i veliku mornaricu nisu dovoljna samo primorska mjesta, nego snage cijeloga našeg naroda. Mi tu svijest moramo stvoriti, i naša današnja proslava kao i one prošle i buduće dana mornarice trebaju tome pridonijeti svoj dio.

Socijalistička Jugoslavija treba da cijela bude orijentirana na more, a SR Hrvatska treba da u tome prednjači!